

Леонід Костенко,
Анатолій Чекмарьов

3-ТЯ МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«Бібліотеки й асоціації в мінливому світі: нові технології та нові форми співробітництва»

У червні 1996 р. у Форосі (Крим, Україна) в рамках заходів IFLA відбулася третя Міжнародна конференція «Бібліотеки й асоціації в мінливому світі: нові технології та нові форми співробітництва». Головний її організатор - Державна публічна науково-технічна бібліотека (ДПНТБ) Росії, оргкомітет очолив президент Міжнародної асоціації користувачів системи CDS/ISIS, перший заступник директора ДПНТБ Я.Шрайберг. На конференції, в якій взяли участь понад 700 фахівців з 30 країн (400 з Росії, 150 з України), було зроблено понад 300 доповідей і повідомлень.

На пленарному засіданні начальник відділу бібліотек Міністерства культури і мистецтв України В.Навроцька і начальник управління бібліотек Міністерства культури Російської Федерації (РФ) Є.Кузьмін проінформували про сучасний стан і перспективи розвитку бібліотечної справи в своїх країнах. Процеси, які відбуваються в книгозбірнях України й Росії мають багато спільного. Зокрема зростає кількість читачів і збільшується книговидача.

Я.Шрайберг розповів про проект створення мережі російських інформаційно-бібліотечних та аналітичних центрів за кордоном. Вони мають стати універсальними інформаційними представниками Росії для широкого кола зарубіжних користувачів і вузлами ММБА та доставки документів для російських бібліотек. Першим етапом побудови такої мережі стане центр з он-лайн-вим хостом INTERNET в США, який, крім своєї професійної діяльності, дасть змогу відпрацювати технологію та організаційно-правові аспекти функціонування, потрібні для відкриття інших представництв у країнах Європи, Азії, СНД.

Конференція включала до 40 заходів (секцій, семінарів, круглих столів, презентацій).

Слід відзначити доповіді керівників чотирьох взаємодоповнюючих федеральних проектів Росії, спрямованих на інтеграцію інформаційних ресурсів найбільших бібліотек і включення їх в INTERNET. Це проекти: «Створення національного машинопрочитаного формату бібліографічних записів» (заступник директора Російської національної бібліотеки (РНБ) І.Цветкова, Санкт-Петербург), «Створення центру кооперативної каталогізації» (Я.Шрайберг), «Створення комп'ютерної мережі бібліотек Росії LIBWEB» (заступник директора Російської державної бібліотеки (РДБ) Ю.Хохлов, Москва) і «Російські бібліотеки в INTERNET» (директор ВДБІЛ ім.М.І.Рудоміно К.Генієва). Перший з них спрямовано на розробку й узгодження до кінця 1996 р. російського стандарту подання

бібліографічних записів у машинопрочитаній формі на основі UNIMARC (можливо, спочатку замість стандарту будуть прийняті міжвідомчі методичні рекомендації); другий проект має забезпечити розробку і впровадження інформаційної технології каталогізації літератури сукупними зусиллями провідних федеральних та регіональних бібліотек Росії на основі єдиного формату, узгоджених методичних рішень з опису документів і загальних словникових засобів; мета третього - побудова телекомунікаційної інфраструктури для російських книгозбірень; реалізація четвертого проекту дасть змогу отримати швидкісні й надійні канали доступу до INTERNET, насамперед для найбільших бібліотек Москви, Санкт-Петербурга й Новосибірська.

Перші проекти фінансують Міністерство культури й Міністерство науки і технічної політики РФ, а також Російський фонд фундаментальних досліджень; підтримка ж четвертого здійснюється в рамках програми Open Society Institute, фінансованої Фондом Дж.Сороса (загальний обсяг фінансування зі всіх джерел сягає кількох мільйонів доларів США). Українські бібліотеки, на жаль, не мають такої підтримки.

Утім, про перші сумісні кроки до сітьової інтеграції мали змогу розповісти представники й наших книгозбірень: Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (зав.відділом к.т.н. Л.Костенко), Науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» (заступник директора В.Волинець) і Центральної міської бібліотеки ім. Лесі Українки (зав.відділом С.Санжак, Київ). У цих книгозбірнях інстальована програмна система ALEPH, яка забезпечує не лише комплексну автоматизацію бібліотечної технології, а й дозволяє створювати на своїй основі комп'ютерні бібліотечні мережі довільної архітектури. Однак роботи з інтеграції інформаційних ресурсів названих українських книгозбірень та їх включення в INTERNET сьогодні не мають державного статусу, а здійснюються за рахунок власних, украї обмежених фінансових ресурсів і тому темпи їх реалізації нижчі.

РДБ і РНБ мають намір перейти від формування окремих баз даних (БД), які підтримуються різними пакетами прикладних програм (ППП) до створення інтегрованих бібліотечно-інформаційних систем. З огляду на принципову важливість вибору їх програмного забезпечення, у другій половині 1996 р. ці книгозбірні проведуть тендер, на який запрошуються постачальники таких програмних систем (ПС) для автоматизації бібліотек, як VTLS (США), DYNIX (США, Великобританія), ALEPH (Ізраїль) та ін. При виборі ПС враховуватимуться не лише їх функціональні мож-

ливості (підтримка 16-бітних наборів символів, MARC-форматів, ISO-стандартів, розвинутих інформаційно-пошукових мов, WWW-серверів INTERNET тощо), а й згода фірми включити в контракт пункт про відкриття в Росії її представництва для супроводження свого програмного продукту.

Якщо національні бібліотеки та книгозбірні, що є методичними центрами бібліотечних мереж, спрямовують свої погляди в INTERNET і розвивають онлайнові технології, то бібліотеки низового рівня зосереджують зусилля на впровадженні БД на CD-ROM. Їх спектр досить значний: це і БД національної (державної) бібліографії, і копії електронних каталогів великих бібліотек, і БД з питань науки та техніки.

Змістовною була також група доповідей, присвячених форматному забезпеченню автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем. Як уже відзначалося, до кінця 1996 р. в Росії передбачається розробити національний формат подання бібліографічного запису на машинних носіях - RUSMARC, основою якого обрано UNIMARC. Зав.відділом РДБ О.Лавренєва запропонувала Бібліотечній Асоціації Євразії міждержавну програму створення розподіленого банку даних нормативних/авторитетних записів. Мета програми - координація і кооперація робіт з формування та реєстрації національних файлів таких записів і обмін їх між національними бібліотеками. Значний інтерес викликала доповідь зав.відділом Бібліотеки Конгресу США голови постійного комітету IFLA по UNIMARC Саллі МакКаллум (Sally McCallum) про формат подання повних текстів документів SGML (Standard Generalized Markup Language). Він дає можливість поділяти документ на власне текст і його структуру безвідносно до будь-якого текстового процесора. Новою для наших фахівців була й інформація про UNICODE (16-бітні набори символів) та стандарт Z39.50, який дозволяє інтегрувати інформаційні ресурси, встановлені на різних WWW-серверах INTERNET (доповіді про UNICODE та стандарт Z39.50 зробив Рендл К. Баррі (Rendall Barry) з Бібліотеки Конгресу США). Головний каталогізатор цієї бібліотеки Наташа Монтвілофф (Natasha Montviloff) доповіла про результати порівняльного аналізу англо-американських правил каталогізації з ГОСТ 7.1-84. З цього аналізу випливає, що відмінності між ними несуттєві, за винятком одного: англо-американські правила каталогізації гармонізовані з нормативними/авторитетними записами, які взагалі відсутні в ГОСТ 7.1-84.

Конференція зорієнтувала фахівців у питаннях форматного й програмного забезпечення автоматизованих систем бібліотек (основа національного формату - UNIMARC, а програмні засоби мають включати потужну програмну систему, що підтримує UNICODE, UNIMARC, SGML, Z39.50 й інші міжнародні стандарти, а також ліцензійний ППП, який може розповсюджуватися на некомерційних засадах). Однак цього не можна сказати щодо лінгвістичного забезпечення бібліотечно-інформаційних систем. УДК і ББК сьогодні не мають супроводження, яке хотіли б бачити розробники автоматизованих систем. ПС класифікації Дьюї, яку передбачається використовувати в Російському центрі кооперативної каталогізації, при всіх її позитивних рисах є новою і неосвоєною для наших бібліотек. До того ж з переходом на цю систему виникає проблема спадкоємності електронних і карткових каталогів.

Доповіді, присвячені комплектуванню бібліотечних

фондів, можна назвати «парадом підписних агентств». Про свої можливості комплексного обслуговування бібліотек розповіли представники EBSCO (Нідерланди), K.G.Saur і Springer (Німеччина), «Мартінус Найхофф Східна Європа» (Санкт-Петербург). А ці можливості такі, що по телекомунікаційних мережах можна отримати вичерпну інформацію про наявні видання, здійснити замовлення і контролювати хід його виконання. На рівень іноземних підписних агентств виходить і російське акціонерне товариство «Мир знаній», яке виконує функції бібліотечного колектора. До послуг книгозбірень і БД «Books in Print», актуалізацію якої з двохмісячною періодичністю здійснює Російська книжкова палата на основі опрацювання обов'язкового примірника творів друку і наявних тематичних планів видавництва. Утім, відзначалося на конференції, система обов'язкового примірника в Росії працює з перебоями: лакуни сягають 30%. З виступів українських фахівців запам'яталася доповідь проф. КДІК В.Бабица про автоматизацію інформаційно-аналітичного забезпечення комплектування фондів наукових бібліотек.

Серед матеріалів про МБА і службу доставки документів центральною була доповідь директора програми IFLA «Загальна доступність видань» Грэма Корніша (Graham Cornish) (Британська бібліотека), в якій він розповів про «британську модель» організації МБА і доставки документів. Вона передбачає створення при національній бібліотеці спеціального центру забезпечення документами, який за допомогою засобів електронних комунікацій надсилає віддаленим користувачам замовлені ними копії першоджерел. Наявність такого центру зменшує витрати на комплектування місцевих бібліотек і розв'язує проблему «книгосховищної кризи». Хоча доцільність «британської моделі» загальнодоступності документальної інформації очевидна, на терені СНД вона використовується недостатньо, про що свідчила і незначна кількість доповідей з цієї тематики. Пасивну роботу МБА пояснюють економічними чинниками. Але саме в умовах дефіциту коштів розвиток МБА і служби доставки документів дає змогу оптимально в економічному аспекті розв'язати проблему задоволення інформаційних потреб суспільства. Сьогодні ж можливості цієї служби належно використовуються лише в роботі Бібліотеки з природничих наук РАН (Москва) і ДПНТБ Росії.

З питань розповсюдження та використання медичної, фармацевтичної й екологічної інформації основними були доповіді директора Державної центральної наукової медичної бібліотеки Росії Б.Логінова і директора Державної наукової медичної бібліотеки України Р.Павленко.

Доповіді з проблеми електронних видань свідчать, що бібліотеки успішно освоюють цю нову для себе сферу формування і використання комп'ютерних файлів первинних документів. Як основні носії інформації при цьому розглядаються оптичні компакт-диски. Про тематичну спрямованість електронних публікацій можна судити з матеріалів конференції: «Реалізація програми «Пам'ять Росії» на CD-ROM» (М.Шварцман, РДБ); «Серія енциклопедій на CD-ROM» (О.Поляков, школа реставрації книги «Раритет», Москва); «Електронна енциклопедія про книжність і книжників України» (Т.Павлуша, НБУВ).

Жваве обговорення на конференції викликала проблематика бізнес-інформації інформаційного менеджменту. Безперечними лідерами в цій галузі є ДПНТБ

Росії і ВІНІТІ. Однак усі промовці наголошували, що платні послуги в книгозбірнях мають доповнювати, а не підміняти традиційні форми бібліотечного обслуговування.

У програмі конференції було передбачено проведення третьої сесії Бібліотечної асамблеї Євразії і круглого столу з питань роботи національних бібліотечних асоціацій. Тут розглядалися проблеми інтеграції в бібліотечній справі країн СНД, питання взаємодії національних бібліотек, діяльність бібліотечних асоціацій. Основними доповідачами були директор РНБ В.Зайцев (Санкт-Петербург) і головний координатор Бібліотечної асоціації Євразії, заступник директора РДБ Н.Ігумнова). З українських фахівців з даної проблематики виступили заступник директора НБУВ А.Чекмарьов і президент Української бібліотечної асоціації (УБА) В.Пашкова. А.Чекмарьов повідомив про робочу нараду директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук - членів Міжнародної асоціації академії наук, на якій було організовано структури, що мають сприяти побудові єдиного інформаційного простору на терені СНД, і прийнято рішення, спрямовані на активізацію обміну інформаційними ресурсами по комп'ютерних мережах. В.Пашкова розповіла про основні напрями діяльності УБА, насамперед в аспекті впровадження новітніх інформаційних технологій і встановлення дієвих контактів з бібліотечними асоціаціями інших держав.

На постійно діючій виставці «Бібліотечні системи, інформаційна і видавнича продукція» були представлені програмні системи VTLS (США), Libeg (Франція), CDS/ISIS (Юнеско), «АС-Бібліотека-96» (Головний інформаційно-обчислювальний центр Міністерства культури РФ), що орієнтовані на створення автоматизованих систем бібліотек.

Найпотужнішою з них є VTLS. Вона реалізована на основі універсальної системи керування БД ORACLE і включає модулі комплектування, каталогізації, загальнодоступного електронного каталогу, контролю книговидачі, нормативного/авторитетного контролю, мультимедіа. VTLS підтримує 16-бітні набори символів, MARC- і SGML-формати, стандарт Z39.50, WWW-сервер INTERNET. VTLS реалізує інтегровану автоматизовану систему національної бібліотеки.

Функціональні можливості LIBER суттєво менші. Система забезпечує комплексну автоматизацію основних технологічних процесів (комплектування, каталогізації, інформаційного обслуговування), однак підтримує вузьке коло абеток (латиницю й кирилицю) і не має засобів для створення глобальних комп'ютерних бібліотечних мереж.

CDS/ISIS (ЮНЕСКО), на відміну від VTLS і LIBER, є некомерційною програмною системою. Це зумовило поширеність CDS/ISIS у світі і, зокрема, в Росії, де її використовують головні галузеві бібліотеки (науково-технічна, медична, сільськогосподарська), Російська книжкова палата, ДПНТБ Сибірського відділення РАН та багато ін. «Батько» CDS/ISIS Жіампаоло Дель Біджіо (Giampaolo Del Bigio) (не лише висококваліфікований програміст, а й директор однієї з інформаційних програм ЮНЕСКО) ознайомив з її новою версією, яка функціонує під управлінням WINDOWS (багатозадач-

ної операційної системи з графічним інтерфейсом), а також повідомив, що наступну версію CDS/ISIS можна буде встановлювати на WWW-серверах INTERNET.

«АС-Бібліотека-96» - це остання версія базового бібліотечного комплексу «АС-бібліотека». В ній враховано зауваження, отримані від книгозбірень у процесі експлуатації (реалізовано технологію штрихового кодування, підвищено швидкість контекстного пошуку, забезпечено можливість експорту інформації в текстові редактори).

Значний інтерес викликала й нова версія інформаційно-пошукової системи АРТЕФАКТ'96 акціонерного товариства «Интегрум-Техно» (Москва). Вона проводить повний морфологічний аналіз і нормалізацію лексики на всіх етапах обробки документів без використання операторів усічення, має високу швидкість завантаження БД (до 30 Мбайт/годину) і забезпечує унікальні лінгвістичні можливості пошуку. Хоч АРТЕФАКТ'96 і не бібліотечна система, вона, безперечно, використовуватиметься в книгозбірнях при роботі з слабоструктурованою інформацією та комп'ютерними файлами первинних документів (електронними книгами, журналами й газетами).

Інформаційну й видавничу продукцію на виставці представляли підписне агентство EBSCO і фірма Elsevier Science (Нідерланди), компанії Interloc System Group (США), «K.G.Saur Verlag GmbH & Co» (Німеччина), Teldan Informations System (Ізраїль).

Учасників конференції зацікавила радіочастотна система захисту фондів від несанкціонованого виносу (французька фірма PGS-PARIS, яка має свої представництва в Москві й Санкт-Петербурзі). Система включає антени-детектори, встановлювані на виході з книгозбірні чи читального залу, і набір етикеток-датчиків, наклеюваних на документи.

На конференції відбулася презентація монографії Я.Шрайберга і Ф.Воройського «Автоматизированные библиотечно-информационные системы России: состояние, выбор, внедрение, развитие». До недавнього часу на терені СНД не було жодної книги - монографії, довідника, навіть посібника, - де б аналізувалися автоматизовані системи російських бібліотек і розглядалися перспективи розвитку цих систем. Більше того, в журнальних статтях автори, в основному, або розхваляють свої системи, або обмежуються описом зарубіжних в аспекті своєї (часто тенденційної) точки зору. Тому поява цієї праці - явище досить помітне і давно очікуване не лише бібліотечними фахівцями, а й спеціалістами в галузі інформатики. У книзі, що є водночас науковою монографією і довідником (переважають монографічні розділи), подаються достатньо повний опис бібліотечно-інформаційної інфраструктури Росії і відомості про автоматизовані системи та інформаційні ресурси найбільших бібліотек, наводяться детальні дані про вітчизняні (коротко й про зарубіжні) ППП для автоматизації бібліотек, нарешті, міститься комплекс обґрунтованих методичних рекомендацій для розробників бібліотечно-інформаційних систем і осіб, які приймають рішення в цій галузі. Останній аспект книги важко переоцінити, адже сьогодні впровадження новітніх інформаційних технологій у практику діяльності бібліотек йде методом «проб і помилок».